

E DREJTA KUSHTETUESE

*Studim kritik mbi librin “E drejta kushtetuese”
të autorëve A. Bajrami e F. Muçaj*

PLISI.org

BIBLIOTEKA **BESA**

Botues:

Jalifat Publishing

Hjuston, Teksas, SHBA

Dizajni dhe radhitja:

Plisi.org

Shtypshkronja:

Prograf

Prishtinë, Kosovë

ISBN 978-0-9970186-6-0

© 2018. Autori dhe botuesi ruajnë të gjitha të drejtat. Ata po ia dhurojnë **Shoqatës së të Verbërve të Kosovës** ekzemplarët e librit. Shoqata i merr të gjitha paratë nga shitja e tyre.

Prof. dr. Enver HASANI

E DREJTA KUSHTETUESE

PLISI.org
Studim kritik mbi librin

“E drejta kushtetuese” të autorëve

A. Bajrami e F. Muçaj

Jalifat Publishing

Hjuston

Të verbërve të Kosovës

PLISI.org

Përmbajtja

Përmbledhje xi

Summary..... xix

Hyrje xxvii

Pjesa e parë. TEORIA E SË DREJTËS KUSHTETUESE 1

KAPITULLI I. KUPTIMI I SË DREJTËS KUSHTETUESE (FQ. 27–41)..... 1

KAPITULLI II. ZHVILLIMI HISTORIK I SË DREJTËS KUSHTETUESE DHE I
KUSHTETUTËS (FQ. 43–66)..... 15

KAPITULLI III. BURIMET E SË DREJTËS KUSHTETUESE (FQ. 67–92) 33

KAPITULLI IV. KUPTIMI I KUSHTETUTËS DHE LLOJET E SAJ (FQ. 93–135)..... 53

KAPITULLI V. PËRMBAJTJA DHE STRUKTURA E KUSHTETUTËS (FQ. 137–153) ... 86

KAPITULLI VI. MIRATIMI DHE NDRYSHIMI I KUSHTETUTËS (FQ. 155–173) 100

KAPITULLI VII. KUSHTETUTSHMËRIA, LIGJSHMËRIA DHE KONTROLLI
KUSHTETUES (FQ. 175–185)..... 121

Pjesa e dytë. RRETH HISTORIKUT TË KUSHTETUTËS SË KOSOVËS ... 143

KAPITULLI I. HISTORIKU KUSHTETUES I KOSOVËS NË MES TË VITEVE 1945–1999
(FQ. 189–227)..... 143

KAPITULLI II. E DREJTA KUSHTETUESE E KOSOVËS NË TRANZICION – PERIUDHA
E ADMINISTRIMIT NDËRKOMBËTAR TË KOSOVËS (FQ. 229–241) 154

KAPITUJT III–IV. PROCESI I ZGJIDHJES SË STATUSIT FINAL TË KOSOVËS (PAVA-
RËSISË SË KOSOVËS) DHE NDIKIMET NË RENDIN KUSHTETUES AKTUAL TË REPUB-
LIKËS SË KOSOVËS (FQ. 243–254). PROPOZIMI GJITHËPËRFSHIRËS PËR ZGJIDHJEN
E STATUSIT FINAL TË KOSOVËS (PAKOJA E AHTISARIT) SI REZULTAT I BISEDIME-
VE TË VJENËS (255–273). 160

KAPITUJT V–VI. PROCESI I HARTIMIT TË KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË
KOSOVËS (2008) (FQ. 275–280). DEKLARATA E PAVARËSISË SË KOSOVËS – 17
SHKURT 2008 (PROCESI I SHPALLJES SË PAVARËSISË) (FQ. 281–297). 171

KAPITULLI VII. ARGUMENTIMI I GJND-SË PËR PAVARËSINË E KOSOVËS (FQ. 289–297).....	178
<i>Pjesa e tretë. E DREJTA E APLIKUESHME NË KOSOVË (DISPOZITAT E KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS).....</i>	
186	
KAPITULLI I. KARAKTERISTIKAT E KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 301–314).....	187
KAPITULLI II. PËRMBAJTJA E KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS (2008): PREAMBULA DHE PARIMET THEMELORE NË KUSHTETUTËN E REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 315–333).....	198
KAPITUJT III–IV. INSTITUCIONET KUSHTETUESE TË REPUBLIKËS SË KOSOVËS: KUVENDI I REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 335–380). INSTITUCIONET KUSHTE- TUESE TË REPUBLIKËS SË KOSOVËS: PRESIDENTI I REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 381–409).....	211
KAPITUJT V–VI. QEVERIA E REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 411–426). SISTEMI I DREJTËSISË NË REPUBLIKËN E KOSOVËS (FQ. 427–454).....	239
KAPITULLI VII. GJYKATA KUSHTETUESE E REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 455– 484).....	253
KAPITULLI VIII. SEKTORI I SIGURISË NË REPUBLIKËN E KOSOVËS (FQ. 485–501)	270
KAPITUJT IX–XI. INSTITUCIONET E PAVARURA NË REPUBLIKËN E KOSOVËS (FQ. 503–514). MARRËDHËNIET EKONOMIKE SIPAS KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 515–520). QEVERISJA LOKALE DHE ORGANIZIMI TERRITORIAL SIPAS KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 521–532).	278
KAPITUJT XII–XIII. TË DREJTAT E NJERIUT DHE TË DREJTAT E KOMUNITETEVE PAKICË NË KUSHTETUTËN E REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 533–561). AMENDAMENTIMI I KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS (FQ. 565–586).	280
Përfundim.....	291
<i>Shtojca 1. Reagimi i autorëve Bajrami e Muçaj</i>	
PËRGJIGJE NJË KRITIKE JO SHKENCORE, TENDENCIOZE DHE SUBJEKTIVE TË PRODHUAR NGA ENVER HASANI	295

**Shtojca 2. Përgjigja e autorit të kritikës ndaj reagimit të autorëve A. Bajrami
e F. Muçaj**

KRITIKA IME NUK ËSHTË PERSONALE, POR SHKENCORE: PËRGJIGJE NDAJ REAGIMIT TË AUTORËVE ARSIM BAJRAMI DHE FLORENT MUÇAJ.....	343
Literatura.....	349
A. LIBRA.....	349
B. ARTIKUJ.....	353
C. AKTE JURIDIKE DHE DOKUMENTE TË TJERA.....	357
Treguesi	361

PLISI.org

Përmbledhje

Ky material paraqet një kritikë shkencore mbi librin *E drejta kushtetuese*, të autorëve **Arsim Bajrami** dhe **Florent Muçaj**. Libri i dedikohet studentëve të Fakultetit Juridik të Universitetit të Prishtinës. Botues i librit është Fakulteti Juridik. Libri ka gjithsej 642 faqe dhe ka dalë në publik në maj të vitit 2018.

Autorëve të librit dhe vetë librit iu referohemi kryesisht si “autorët tanë”. Kritika jonë shkencore ndjek strukturën e librit, që do të thotë se lexuesi ynë do të gjejë tek ne përmbajtjen e njëjtë që është në librin e autorëve tanë. Këtë e kemi bërë me qëllim që lexuesi ta ketë më të lehtë për të ndjekur natyrën dhe ashpërsinë e gabimeve dhe lëshimeve të autorëve tanë. Në këtë mënyrë, përveç kësaj si më lart, lexuesi ynë do ta ketë më të lehtë t’i gjejë pjesët që i duhen për t’i analizuar, përkatësisht pjesët që në vijim të këtij teksti i kemi veçuar si më të rëndësishmet për t’u lexuar nga çdokush.

Vëllimi pak i rritur i kësaj kritike shkencore (292 faqe) është përcaktuar nga ashpërsia dhe vëllimi i gabimeve shkencore, profesionale, didaktike dhe i lëshimeve të tjera serioze të librit të autorëve tanë. E megjithatë, këtu nuk janë përfshirë të gjitha të metat e natyrës si më sipër të librit. Kjo mospërfshirje e të gjitha gabimeve profesionale, shkencore dhe didaktike është bërë për dy arsye: e para, sepse një gjë e tillë do të çonte kritikën tonë në një vëllim shumë më të madh se ky që sot i prezantohet lexuesit; dhe e dyta, sepse do të ripërsëriste gjërat e thëna në këtë pjesë të kritikës sonë, nisur nga fakti se libri cilësohet me të njëjtat gabime përgjatë tërë tekstit. Tri janë cilësitë themelore të gabimeve të autorëve tanë që përshkojnë tërë tekstin, nga faqja e parë deri në fund të tij. Ato cilësi konsistojnë në si vijon:

- e para, autorët tanë manipulojnë në shkallë skajshmërisht të madhe literaturën e përdorur për prodhimin e tekstit të tyre, aq shumë sa e bën të pashembullt për një libër të natyrës së tillë këtu në Kosovë dhe më gjerë;
- e dyta, narracioni i librit fund e krye është kaotik dhe paraqet përmbledhje eklektike të disa mendimeve të ndryshme; aq shumë kaotik dhe i çakorduar është teksti sa të rralla janë rastet kur një para-

graf nis dhe përfundon siç duhet në lidhshmëri dhe harmoni me paragrafët e tjerë; dhe

- e treta, si pasojë e dy cilësive si më sipër, teksti shumë rrallë është i kuptueshëm për lexuesin dhe konsistent në atë që trajton; ka gabime të hapura profesionale e shkencore, dhe përçon informacion shumë të pasaktë të studenti dhe lexuesi tjetër.

Në këtë vend veçojmë vetëm disa nga gabimet e thella dhe tmerrësisht të rënda nga aspekti profesional dhe shkencor, të cilat i kanë shpërfaqur autorët tanë në këtë libër. Ato janë si vijon:

1. mosnjohja themelore e dallimit mes të drejtës kushtetuese dhe kushtetutës, si degë e sistemit pozitiv juridik dhe si teori, si dhe në kuptimin e tyre material dhe formal;
2. mosnjohja themelore e rrjedhave dhe rëndësisë së mendimit filozofik dhe juridik të proveniencës perëndimore, në të cilin bën pjesë Kosova dhe sistemi i saj juridik-kushtetues;
3. mosnjohja themelore e natyrës juridike të **Deklaratës së Pavarësisë së Kosovës**, e rolit dhe pozitës së saj në procesin e krijimit të shtetit të Kosovës;
4. mosnjohja themelore e modeleve të kontrollit kushtetues dhe të vetë gjyqësisë kushtetuese; dhe
5. mosnjohja themelore e sistemit politik të cilit i takon Kosova, gjë që shihet nga keqkuptimi mbi rolin dhe pozitën e presidentit të Kosovës.

1. Në kapitullin e parë të librit të autorëve tanë, studenti dhe lexuesi tjetër krejt natyrshëm do të presin të gjejnë informacione të bollshme mbi kuptimet themelore lidhur me të drejtën kushtetuese dhe kushtetutën. Informacionet lidhur me këto kuptime nuk do t'i gjejnë. Nuk do t'i gjejnë sepse vetë autorët tanë nuk e kanë të qartë se çfarë paraqet e drejta kushtetuese si degë e sistemit pozitiv juridik dhe çka si teori apo degë e shkencës juridike. Pikëpamjet tona gjenden në faqet 1–15 të tekstit të kësaj kritike shkencore.

2. Për idetë e para lidhur me të drejtën kushtetuese, autorët tanë flasin në mënyrë krejtësisht të përçartë dhe pa asnjë fije konsistence. Pa folur fare për **Greqinë** e lashtë, fillojnë diskutimin për **Perandorinë e Romës**, duke e quajtur madje “monarki kushtetuese”; mendojnë se kanë jetuar në të njëjtën kohë **John Locke** (Xhon Llok ose Lok) dhe **Baroni Montesquieu** (Monteskjë, Monteskjeu); nuk e kanë të qartë **Renesancën, Ilu-**

minizmin, Reformacionin dhe asnjë koncept themelor perëndimor që ka qëndruar përgjatë shekujve në themelet e konstitucionalizmit perëndimor; flasin për **Kushtetutën e Medinës** si për kushtetutën e parë në botë, pa thënë asnjë fjalë për **Instrumentin e Qeverisjes** në **Angli** (1653); as idenë më të vogël nuk e kanë se kush, pse dhe si e përdori për herë të parë termin e drejta kushtetuese, si nocion gjuhësor dhe përmbajtjesor; flasin edhe për shumë gjëra të tjera në mënyrë të gabuar. Këtë mosnjohje drastike i kemi analizuar në faqet 15–33 të kësaj kritike, në fund të së cilës lexuesi mund t'i gjejë të mbarështruara pikëpamjet tona të sakta.

3. Në kapitullin e parë të pjesës së tretë, por edhe në kapitujt e tjerë aty-këtu, autorët tanë flasin për Kushtetutën e Kosovës si për dokumentin themelues të shtetit të Kosovës. Kjo do të thotë se studentët tanë mësojnë se si **Kushtetuta e Kosovës** përbën dokumentin kyç dhe kryesor që ka themeluar Shtetin e Kosovës. Kjo, u mor vesh, nuk mund të jetë e saktë as në rastin e Kosovës e as në rastin e ndonjë shteti tjetër në rruzullin tokësor. Në të shumtën e rasteve, në veçanti këtu në Evropë përgjatë shekujve XIX dhe XX, shtetet janë themeluar përmes deklaratave të njëanshme të pavarësisë, të cilat shpesh janë shoqëruar me beteja të përgjakshme, qoftë para ose pas shpalljes së pavarësisë formale. Kështu ka ndodhur me **Greqinë, Rumaninë, Serbinë, Malin e Zi** (gjatë shekullit XIX) dhe njësitë federale të ish-federatave komuniste (Bashkimi Sovjetik, Jugosllavia dhe Çekosllovakia). Këtë e ka konstatuar në rastin e Kosovës vetë organi më i lartë i drejtësisë ndërkombëtare, **GJND** (Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë). Në mendimin e saj këshillëdhënës të datës 22 korrik 2010, aq me rëndësi dhe aq historik për Kosovën, **GJND** ka konstatuar se **Deklarata e Pavarësisë së Kosovës** nuk ka cenuar asnjë dispozitë të së drejtës ndërkombëtare, asaj të përgjithshme dhe të posaçme. Sikundër mund të shihet në faqet 143–153 të kësaj kritike, autorët tanë mundohen t'i imponojnë studentit dhe lexuesit një pikëpamje tërësisht të gabuara dhe të paqëndrueshme, gjithnjë me shpresën se do të shitet në treg ideja e autorit të parë të librit sipas së cilës **Kushtetuta e Kosovës** ka autorësi origjinale vendore dhe se hartuesit e saj janë bartës të pushtetit të sovranit të Kosovës, apo bartës të asaj që në të drejtën kushtetuese njihet si pushteti konstituiv origjinal. Ky konstrukt nuk ka asnjë mbështetje shkencore a morale.

4. Në kapitullin VII të pjesës së parë, autorët tanë flasin për kushtetutshmërinë dhe ligjshmërinë. Në mesin e gabimeve të shumta të natyrës themelore, veçohet ai i mosdijes së tyre lidhur me modelet e kontrollit të kushtetutshmërisë. Për këtë arsye ata zbulojnë modelet që fare nuk ekzi-

stojnë. Sepse, si të tilla, nuk paraqesin modele por forma të manifestimit të kontrollit kushtetues, përkatësisht ushtrim juridiksioni që ka të bëjë me kontrollin dhe interpretimin kushtetues. Autorët tanë, si të tillë cilësojnë modelin abstrakt të kontrollit dhe modelin konkret të kontrollit të kushtetutshmërisë, si dhe modelin preventiv (paraprak) dhe modelin e represiv (të mëpasshëm) të kontrollit të kushtetutshmërisë.

Në kapitullin VII të pjesës së tretë, që flet për **Gjykatën Kushtetuese të Republikës së Kosovës**, autorët tanë vazhdojnë me gabime të tjera të shumta. Ndër to hyn edhe zbulimi i juridiksionit të ri kësaj gjykate, juridiksion që fare nuk ekziston. Autorët tanë besojnë se në nenin 113.3 (4) të **Kushtetutës së Kosovës** gjendet juridiksioni për kontrollin e kushtetutshmërisë së marrëveshjeve ndërkombëtare. Kjo dispozitë e këtij neni fare nuk ka të bëjë me atë që mendojnë autorët tanë, por me kontrollin e konvencionalitetit të amendamenteve të propozuara kushtetuese. Instituti i **kontrollit të konvencionalitetit** paraqet një mekanizëm të veçantë të kontrollit të kushtetutshmërisë, i cili konsiston në vlerësimin nga ana e një gjykate kushtetuese nëse një normë apo akt i brendshëm juridik (normë kushtetuese, normë ligjore apo normë tjetër e përgjithshme, një akt juridik individual apo vendim etj.) bie ndesh me dispozitat e një marrëveshjeje apo të detyrimi tjetër ndërkombëtarë që ka natyrë kontraktuale.

Në **Evropë** ekzistojnë kushtetuta që u japin këtë kompetencë gjykatave të tyre kushtetuese, apo gjykatave të barasvlefshme me gjykatën kushtetuese, të cilat ushtrojnë juridiksion kushtetues. **Kosova**, në këtë drejtim, nuk përbën një përjashtim: kjo kompetencë, në kontekstin kosovar, përfshin vetëm kontrollin e konvencionalitetit të amendamenteve të propozuara kushtetuese, duke mos përfshirë këtu normat ligjore apo normat e tjera të përgjithshme, një akt juridik individual apo vendim tjetër dhe kështu me radhë. Thënë me fjalë të tjera, në rastin e Kosovës, kontrolli i konvencionalitetit nënkupton që Gjykata Kushtetuese kontrollon vetëm nëse një amendament i propozuar kushtetues është në përputhje me marrëveshjet e detyrueshme ndërkombëtare, të ratifikuara sipas Kushtetutës, përfshirë këtu procedurën e ndjekur për miratimin e tyre. Pikëpamjet tona të sakta dhe të detajuara lidhur me këtë, si dhe lidhur me krejt gabimet e tjera që ndërlidhen me gjyqësinë kushtetuese, lexuesi ynë mund t'i gjejë në faqet 253–270 dhe 280–291 të kësaj kritike.

5. Ndër gjërat e çuditshme dhe mjaft të shpeshta, në kuadër të gabimeve themelore të autorëve tanë hyn edhe ajo që ka të bëjë me presidentin e Kosovës, rolin dhe pozitën e tij kushtetuese. Në disa vende, autorët tanë

thonë se ajo/ai ka kompetenca dualiste dhe ekzekutive, gjë që e bën Kosovën të ketë sistem semipresidencial, në të tjerat konstatojnë se Kosova është një vend tipik me sistem parlamentar të qeverisjes, kurse në disa vende thonë që Kosova ka një sistem hibrid. Në asnjë vend nuk mund të haset shpjegimi, të cilin më së shumti e dëshiron studenti dhe lexuesi, se cilit pushtet i takon shefi i shtetit në Kosovë. Përgjigja e saktë në këtë pyetje sqaron çdo gjë lidhur me sistemin e qeverisjes në Kosovë. Këtë gjë, me sa duket, nuk e kanë të qartë as vetë autorët tanë. Se kjo është kështu shihet nga teksti i prodhuar prej tyre dhe vetë lloji i literaturës së përdorur (kryesisht në mënyrë manipulative). Gjëja më shokuese është kur studenti dhe lexuesi do të gjejnë konstatimin e autorëve tanë (fq. 381), se edhe mbreti mund të jetë president, krahas shtjellimeve të tyre përmes së cilave bëhet e qartë përtej çdo dyshimi mosnjohja nga ta e kuptimit të shefit të shtetit në një demokraci parlamentare dhe joparlamentare, si emërues i përbashkët për mbretin a mbretëreshën dhe presidentin e republikës. Pikëpamjet tona lidhur me këtë, lexuesi ynë mund t'i gjejë në fq. 211–239 të kësaj kritike. E megjithatë, në vijim në pika të shkurtra, duhet të tregojmë se çka në fakt është shefi i shtetit në një republikë parlamentare siç është Kosova. Ky shpjegim domosdo ka një histori, dhe historia e nis me **Revolucionin Francez** dhe dy ideologët e praktikuesit e tij, **Abbé Sieyès** (Abe Sjejes) dhe **Benjamin Constant** (Benzhamen Konstan).

Këta dy revolucionarë, pasi që kishin parë që vullneti i përgjithshëm i popullit po prodhonte dhunë dhe tragjedi njerëzore, gjë që u shpërfaq gjatë kohës së terrorit revolucionar të udhëhequr nga **Maximilien Robespierre** (Maksimiljen Robespjer), iu qasën punës për të ndërtuar një demokraci tjetër. Ajo demokraci u cilësua si demokraci përfaqësuese. Vetëm në kushtet e një demokracie përfaqësuese mund të flitej për ndarjen e pushteteve dhe balancimin në mes tyre, asnjëherë në kushtet e shprehjes së pakontrolluar të vullnetit të përgjithshëm, siç kishte menduar **Jean-Jacques Rousseau** (Zhan-Zhak Ruso). Pushteti duhej ndarë ashtu siç kishte thënë **Baroni Montesquieu**, apo **James Madison** (Xhejms Medison) te *Letrat e Federalistit* (nr. 51), por me një shtesë: duhej ndërtuar një organ të katërt, neutral dhe asnjans, pa interes në asnjërin prej pushteteve klasike (legjislativit, ekzekutivit dhe gjyqësorit), i cili do të vishej me pushtet neutral dhe të ndërmjetëm. Modeli amerikan, ku presidenti ishte pjesë e ekzekutivit, nuk u duk i realizueshëm në kushtet franceze. Për këtë arsye, zgjidhja u gjet tek ndërtimi i një organi të katërt dhe pa pushtet ekzekutiv, të cilin e cilësuan si pushtet pasiv (apo pushtet joaktiv). Deri atëherë, pushtetin ek-

zekutiv apo aktiv e kishte pasur mbreti nga dinastia franceze e **Bourbonëve**, për qindra vite me radhë.

Revolucioni Francez e bëri të qartë se pushteti buron nga populli, jo hyjnia. Tani që pushteti buronte nga populli, jo nga fuqitë hyjnore, ngelej i pazgjidhur vetë statusi i mbretit **Bourbon**. Kjo çështje u zgjidh shumë kohë më vonë, pas rrëzimit të Napoleonit. Kjo për shkak se ardhja e tij në pushtet ndërpreu çdo debat për kontroll kushtetues dhe kornizim juridik të pushtetit dhe formës së ushtrimit të tij. Kjo është krejt normale nëse merret parasysh vetë natyra e perandorisë dhe e perandorit, ani se autorët tanë në librin e tyre besojnë se Perandoria Romake ka qenë një “mbretëri kushtetuese” (sic!). Thënë me fjalë të tjera, **Napoleoni** shtyu anash çdo debat lidhur me kontrollin kushtetues-juridik të pushtetit shtetëror, duke ndërtuar një perandori familjare që rrënoi legjitimitetet dinastike në të gjitha vendet kryesore të Evropës. Kjo rrethanë bëri që pas rrëzimit të tij dhe restaurimit të dinastisë **Bourbon** të vihet sërish në spikamë roli dhe pozita kushtetuese e mbretit francez.

Pas rikthimit të Burbonëve në pushtet më 1814, **Benjamin Constant** shtjelloi deri në detaje rolin neutral dhe të ndërmjetëm që duhet ta ketë mbreti në një monarki kushtetuese. Sipas tij, mbreti duhet të ketë të drejtën e shkarkimit të ekzekutivit në rastet kur nuk arrin të ushtrojë funksionin e vet, të drejtën e shpërbërjes së parlamentit në rastet kur paralizohej si pasojë e luftës politike ndërmjet partive dhe grupacioneve të ndryshme dhe, së fundi, të drejtën e faljes duke u nisur nga fakti se gjyqësori potencialisht mund të bëjë gabime të pakthyeshme, të cilat mund t'i përmirësonte në mënyrë diskrecionale vetëm monarku si shef i shtetit. Me falje në veçanti mendoheshin rastet e dënimeve me vdekje. Kjo qasje u cilësua si e domosdoshme për një monarki që pretendonte të jetë monarki parlamentare kushtetuese. Si e tillë, në mënyrë graduale u përqaftua nëpër vendet e tjera të Evropës, përqaftim që ka kulmuar në gjysmën e dytë të shekullit XX.

Këtyre tri kompetencave të shefit të shtetit, si neutrale dhe të ndërmjetme, më vonë iu shtuan shumë kompetenca të tjera që e bënin vendimmarrjen e shefit të shtetit vendimmarrje zinxhirore në dobi të vetë shefit të shtetit, qoftë ai/ajo monark apo president republike. Kjo u bë me qëllim të sigurimit të ndarjes së pushtetit përmes një organi të katërt që nuk do të bënte pjesë në asnjërin prej tri pushteteve klasike (legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor). Nga kjo del se shefi i shtetit në një republikë parlamentare nuk mund të ketë asnjë pushtet aktiv apo ekzekutiv. Kjo

është arsyeja pse në të gjitha kushtetutat evropiane që kanë sistem parlamentar ekziston definimi i shefit të shtetit si garantues i funksionimit të institucioneve të shtetit dhe i unitetit të shtetit apo popullit. Kjo sepse ky definicion reflekton natyrën unifikuese të kompetencave të tij/saj që përbëjnë vendimmarrjen zinxhirore, joaktive apo joekzekutive për nga natyra.

Këtu hyn edhe Kosova: asnjë nga 30 kompetencat e shefit të shtetit në Kosovë nuk kanë natyrë aktive apo ekzekutive, por natyrë balancuese të tri pushteteve të tjera (legjislativit, ekzekutivit dhe gjyqësorit), me qëllim të sigurimit të funksionimit normal dhe stabil të tyre. Në vendet që i takojnë sistemit presidencial apo semipresidencial, presidenti përveç që definohet si kreu i shtetit, njëjtë si në sistemet parlamentare, ai/ajo definohet edhe si kreu i ekzekutivit, garantuesi i kushtetutës dhe rendit kushtetues, i sovranitetit territorial dhe nacional dhe kështu me radhë. Ky nuk është rasti me Kosovën dhe me asnjë vend tjetër ku parlamenti është hallka legjitimuese e të gjitha pushteteve të tjera, qoftë në mënyrë të drejtpërdrejtë apo të tërthortë. Në vendet me sistem presidencial, parlamenti nuk është legjitimues i të gjitha organeve dhe ekzekutivi ka jetë të pavarur nga legjislativi, përkatësisht jeta e shefit të shtetit si bartës i ekzekutivit nuk varet nga legjislativi. Në sistemet semipresidenciale, ndërkohë, gjendja paraqitet pak më e nuancuar: jeta e ekzekutivit varet nga parlamenti dhe shefi i shtetit në mënyrë të kombinuar dhe të ndërlidhur e balancuese. Kjo do të thotë se në sistemet gjysmë-parlamentare, ekzekutivi varet nga besimi i parlamentit dhe i kreut të shtetit.

Në sistemin parlamentar, jeta e ekzekutivit domosdo që varet, legjitimohet dhe përligjet përmes ligjvënësit. Këto gjëra duhet t'i dinë studentët dhe lexuesit tanë, jo ashtu siç i kanë shpjeguar në libër autorët tanë. Ai shpjegim nuk ka asnjë bazë shkencore dhe profesionale dhe nuk gjendet te asnjë autor në të dy anët e Atlantikut. Këto i kemi sqaruar gjerësisht në faqet tona të kritikës (fq. 211–239), ashtu që lexuesi ynë mund të vlerësojë vetë se si duken në të vërtetë në kontekstin e gabimeve themelore të autorëve tanë të shpërfaqura në librin e tyre objekt i kritikës sonë.

Mënyra si është shkruar ky libër na mëson një gjë themelore: si nuk duhet shkruar një tekst universitar. Duke qenë kështu, ofrimi i tij për studentët, përveç se është joligjor, është edhe joetik sepse dëmton rëndë formimin e tyre profesional. Në fakt, kjo e fundit ka qenë arsyeja themelore përse unë i kam hyrë punës për të bërë këtë studim kritik. Rrethana që edhe vetë jam pjesë e edukimit profesional të studentëve tanë ka qenë një

arsye shitesë për të ndërmarrë këtë studim kritik. Sikur të bëhej fjalë për një libër që nuk u dedikohet studentëve, gjërat do të kishin qenë më ndryshe. Duke qenë kështu si janë, mbesim me shpresë se kjo kritikë do të mirëkuptohet. Në të njëjtën kohë, fuqishëm besojmë se rreshtat në vijim do të ndihmojnë studentin dhe lexuesin që të analizojnë vetë gabimet e rënda profesionale e shkencore të librit të autorëve tanë. Këtë studim kritik e kemi konceptuar si një lloj udhëzuesi për të ndihmuar studentin dhe lexuesin që të orientohen gjatë leximit të librit të autorëve tanë sepse, si i tillë, libri ka gabime shumë të thella profesionale dhe shkencore me një përmbajtje jo të saktë, ashtu që leximi i tij i pavarur dëmton rëndë çdokënd.

PLISI.org

Summary

This text represents a critical review of *E drejta kushtetuese* (Constitutional Law) by Arsim Bajrami and Florent Muçaj, a university textbook. Its aim is to serve the students of all public universities in Kosovo and beyond, according to the authors. The book is published by the Faculty of Law of the University of Prishtina.

Throughout the review, I refer to the authors and the book itself as “our authors.” I follow the structure of the book under review. This is done for the sake of simplicity, as it makes it easier to track our authors’ errors and omissions and find the exact pages where they appear. Here, I have summarized only some of the most egregious mistakes of a professional, scientific, and didactic nature.

In line with the above, the following are the main characteristics of the book:

- ❖ First, our authors heavily manipulate each source of literature that has served to produce their text, so much as to make the book an unprecedented piece of work in Kosovo and beyond.
- ❖ Second, the book’s narrative is a thoroughly chaotic and eclectic collection of different views, so much so that not even a single paragraph of the book is in harmony with the others.
- ❖ Finally—as a result—the book is seldom comprehensible. It is inconsistent and incoherent in what it says; it contains obvious professional and scientific errors and omissions, and transmits completely inaccurate information.

As to the subject matter, our authors demonstrate a lack of knowledge on the following matters:

- ❖ the key distinction between constitutional law and the constitution, in terms of positive law and theory as well as in material and formal terms;
- ❖ the trends and importance of the legal and philosophical thoughts of the Western World to which Kosovo belongs;
- ❖ the legal nature of the Declaration of Independence of Kosovo and its role and place in Kosovo’s statehood process;

- ❖ elementary models of constitutional review and constitutional justice; and
- ❖ Kosovo's system of government, as revealed by our authors' misunderstanding of the role and position of the President of Kosovo as head of state.

The book is divided into three parts, each having several chapters. What follows is our analysis in brief and the summary of the key mistakes and omissions of our authors.

1. Students and other readers will expect to find sufficient information on basic concepts of constitutional law and constitution at the beginning of the book. Such information is unavailable. It is missing because the authors themselves have doubts and misunderstandings as to the meaning of constitutional law as positive law and as a theory. My views on this topic are found on pages 1–15 of the review and presented in a way that helps the reader compare them to the views of our authors.

2. Our authors discuss the early ideas on constitutional law as positive law in a very vague and inconsistent manner, so much so that it is difficult to grasp their meaning. In this sense, they write about the Roman Empire before discussing Greece, and go as far as to state that Rome was a kind of “constitutional monarchy”; they believe that **John Locke** and **Baron Montesquieu** lived during the same period of time; no distinction is made between the Renaissance, Enlightenment, Reformation, or any other Western period or concept standing behind the liberal constitutionalism as we know it today; the authors speak of the 7th-century **Constitution of Medina** (present-day Saudi Arabia) as the first modern constitution on earth, while making no mention of England's 1653 **Instrument of Government**; finally, our authors have no idea as to who was the first author to ever use the term “constitutional law,” as a linguistic item and as a concept denoting positive law and its theory. In short, they speak of many things, and are thoroughly wrong in what they say. This drastic lack of knowledge is analyzed on pages 15–33 of this review, followed by an accurate overview of basic concepts and terms of constitutional law and its theory.

3. In the book, our authors depict the 2008 Constitution of Kosovo as a founding document of the state of Kosovo. This means that students will study and will be taught incorrect information, that the 2008 Constitution is the very founding document of the state. This, of course, cannot be true—not only for Kosovo, but in no case on earth. In most cases, particularly in 19th- and 20th-century Europe, states were formed through a dec-

laration of independence from their parent state. These statements declaring an entity a sovereign and independent state have usually been associated with large-scale violence and atrocities. This happened in Greece, Romania, Serbia, Montenegro (during the 19th century) and federal units of former socialist federations (during the last decade of 20th century). Former colonies also emerged as states with a declaration of independence. This was unequivocally stated in the Advisory Opinion on Kosovo of July 22, 2010, issued by the International Court of Justice.

The ICJ Opinion is one of the most important documents in the history of modern Kosovo as a sovereign and independent state. It states that the Declaration of Independence of Kosovo represents an act undertaken without violating any general or special rules of international law. As it can be seen on pages 143–153 of this review, our authors try to impose a view that is utterly wrong and unsustainable under scientific and professional terms, in an apparent hope of selling the Constitution of Kosovo as an original work codrafted by the first author of the book. In line with this premise, our authors present the drafters of the Constitutions as bearers of the original constituent power on par with the real sovereign, that is, on par with the people of Kosovo as a sovereign entity. This theory has no support on any other source on earth and does not stand the scrutiny of science or morality.

4. In the last chapter of the first part of the book, our authors talk about constitutionality and legality. Their take on constitutional review strikes out among numerous basic errors. Most unfortunately, our authors refer to models of control that do not exist at all. They do not exist as such because they are not models but forms in which constitutional review manifests itself in practice. Our authors list abstract and concrete controls of constitutionality and preventive and repressive controls of constitutionality. These are not models, but forms of manifestation.

Discussing the Constitutional Court of Kosovo, in Chapter VII of the third part of the book, our authors make yet another grave error. They invent a new power of the Constitutional Court of Kosovo: the authors believe that Article 113.3 (4) of the Constitution allows the constitutional review of international agreements by the Court. Article 113.3 (4), however, does not provide for such jurisdiction at all; it deals with the preventive control of conventionality of the proposed constitutional amendments. The institute known as the **control of conventionality** represents a particular mechanism for the control of constitutionality consisting in an

evaluation by the constitutional court as to whether a norm or an internal juridical act (ordinary legal norm or a draft constitutional amendment, a general norm or an individual legal act) runs against the provisions of an international agreement or any other contractual obligation duly undertaken on the international plane by state authorities.

Some European states grant their constitutional courts the power of conventionality control. Kosovo is among them: this power in our case means that every constitutional amendment has to be reviewed as to whether it conforms to obligations assumed by Kosovo under international agreements. Therefore, based on Article 113 (4), constitutional amendments shall be reviewed only as to their conventionality. Other legal acts of general or individual nature are not part of the control. My exact views on these matters are found on pages 253–270 and 280–291 of this review.

5. Among bizarre things repeatedly encountered in the book is the manner and content of the discussion on the President of Kosovo and its constitutional role and position. In this regard, we encounter very basic mistakes and omissions that the reader will have no difficulty understanding. In some parts, our authors say that the head of state in Kosovo has dual competences of an executive nature, rendering Kosovo's government system as semi-presidential; in other parts, they claim that Kosovo is a typical parliamentary system of liberal democracy; yet in others, they place Kosovo under the so-called hybrid system of government.

In no part of the book would students or other readers find out which power Kosovo's head of state belongs to. And this is what they need the most. The answer to this question explains everything as to Kosovo's political system. It is obvious from the book that the authors themselves have difficulties in figuring out the system of governance and the constitutional powers the head of state in Kosovo is entitled to exercise. They cannot provide an answer because they have manipulated the literature, instead of analyzing it properly.

The most shocking statement in this regard is found on page 381 of their book: they say that even a king can be the President of the Republic (sic!). This and other comments on the head of state in Kosovo reveal a profound lack of knowledge on the part of our authors about the role and constitutional position of the head of state in a parliamentary system of governance.

I have expressed my views on these and other related matters on pages 211–239 of this critical review. I have also provided a brief overview of the

role and constitutional position of the head of state in a parliamentary republic such as Kosovo. The overview begins with the historical idea and development of the parliamentary system and its head of state. The entire concept and its implementation emerged with the French Revolution and two of its revolutionaries and ideologues, **Abbé Sieyès** and **Benjamin Constant**.

The two thinkers—having seen that the general will of the people cannot be controlled, and having witnessed the violence and human tragedy it produced during the reign of terror led by **Maximilien Robespierre** (1789–1794)—contemplated a different type of democracy. It was called representative democracy. Only under the conditions of a representative democracy, can one discuss about the division and separation of powers; this may never be achieved through the general will of the people or direct democracy as proposed by **Jean-Jacques Rousseau**.

Baron Montesquieu had long held that powers should be divided. **Sieyès** and **Constant** added a third aspect: in addition to being divided and separated, powers should be balanced via a fourth body, which would serve as a neutral and impartial arbiter of the three powers in their mutual relationships. This fourth body would be vested with neutral and intermediary powers to counterbalance each of three classical powers (legislative, executive, and judiciary) in order for them to function properly and smoothly. The American model, where the head of state is part of the executive power, was not feasible in the French context of the early 19th century. For this reason, the solution was found in a fourth organ without executive powers. The monarch in the past had been an active institution, that is, the bearer of the executive. What was needed was a new body without active executive power: such an organ should have passive powers and would only balance the three existing powers. This fourth organ with passive power was proposed to be the French King devoid of active powers following the restoration of the **Bourbon** dynasty.

As noted, in the past, the King had held strong executive powers. After the French Revolution of 1789, the origins of power changed: no more would power stem from divine authority. It was to be derived from the sovereign people alone who would exercise it through their representatives and in a direct manner when necessary. After the restoration of the **Bourbon** dynasty in 1814, the fear was that the King again would have absolutist inclinations. To prevent this, **Sieyès** and **Constant** invented the concept of the passive, neutral, and intermediary powers of the King. This

was put into legal terms in a new **Bourbon Constitution**, which marks the beginning of constitutional monarchies in continental Europe.

While **Sieyès** is credited with having conceived the King's neutral and intermediary role, **Benjamin Constant** elaborated it to detail in his 1814 treatise. Constant listed as royal prerogatives the right to dismiss the executive, the right to disband the parliament, and the right to pardon. The executive would be dismissed when it did not perform its functions, while parliament would be disbanded when it lost popular legitimacy by failing to form the majority needed to pass laws. Last but not least, the judiciary would be corrected by the right to pardon. As judges could always make mistakes, the King would have the discretion to pardon those convicted of grave crimes facing the death penalty. If this were left to the judiciary, they would invent another judicial instance and reason it further. This would make things worse, and the mistakes would never be corrected. For this reason, only the King as the head of state would be able to correct the mistakes of the judiciary.

This approach was seen as necessary for a constitutional monarchy and gradually became a standard of governance in Europe. It culminated in the second half of the 20th century. The original list of the neutral and intermediate powers of the King has been complemented in the meantime with additional competences. These added powers made the head of state part of a decisionmaking chain alongside legislative and executive bodies. It was done to secure the division and separation of powers and applied equally to the republican head of state. This means that head of state in a parliamentary republic cannot have any active powers of an executive nature. This is said in constitutions of liberal, parliamentary democracies in Europe and beyond. In such constitutions, the president of the republic is defined as the head of state, representing the state both within and outside its borders as well serving as a unifying factor that guaranties the stability of institutions and their normal functioning.

This is so without exception in all constitutions belonging to parliamentary republican democracies. They all reflect the unifying role of the head of state, as maintained through the exercise of neutral and intermediary powers. These competences are reflected in the chain-like decision-making, whereby the head of state serves as a certifier of the proper functioning of other classical powers (legislative, executive, and judiciary). They are not executive (active) at all.

Kosovo belongs to this group of democracies: none of the thirty enu-